

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018
Sayfa: 805-826

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[08-02-2018] – [22-04-2018]

Türkiye’de İnsan-Hayvan İlişki Bilimi Antrozooloji’nin Faaliyet Alanları

Abu Bakar SIDDIQ

Öğr. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü
Lecturer, Department of Anthropology, Faculty of Letters, Mardin Artuklu University
orcid.org/0000-0001-5838-2695
abubakarsiddiq@artuklu.edu.tr

Çağdaş ERDEM

Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü
R.A., Department of Anthropology, Faculty of Letters, Mardin Artuklu University
orcid.org/0000-0003-3587-1116
cagdaserdem@artuklu.edu.tr

Süleyman ŞANLI

Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü
Asst. Prof., Department of Anthropology, Faculty of Letters, Mardin Artuklu University
orcid.org/0000-0002-3826-201X
suleymansanli@artuklu.edu.tr

Öz

Dünya hayatının başlangıcından bu yana insanlar, insandışı diğer hayvanlar ile farklı iletişim ve etkileşim içerisindedir. Antrozooloji bu iletişim ve etkileşimler üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Türkiye’nin, Asya, Avrupa ve Afrika üzerinde bir köprü konumunda olması, birçok hayvan türlerine de ev sahipliği yapmasına ve hala yapıyor olmasına imkân sağlamıştır. Özellikle, ilk hayvan evcilleştirmesinin başlamasının yanı sıra evcil hayvan yönetim sisteminin dağıtımında, Anadolu’da önemli katkılarda bulunmuştur. Anadolu’daki Erken Neolitik ve ilk medeniyetlere ait yerleşimlerdeki zengin hayvan kalıntıları, bu yorumlara ışık tutmaktadır. Ayrıca Türkiye’de halen dünyanın diğer ülkelerine göre nispeten daha yaygın hayvancılığın olmasının yanında, toplumdaki sosyo-kültürel yapının çok geniş bir parçası olarak hayvanlar rol oynamakta ve şehir kültüründe de çok sayıda ev hayvanlarının olması, bu bölgede güçlü insan-hayvan ilişkileri varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle bu kavramsal çalışma, Türkiye için Antrozoolojik çalışmaların ne kadar gerekli olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antrozooloji; İnsan-hayvan ilişkisi; Anadolu; Sosyoloji; Antropoloji

The Scopes of Anthrozoology, the Study of Human-Animal Relationships in Turkey

Abstract

Humans have been having a variety of interactions and relationships with animals since the beginning of life. Anthrozoology focuses its researches on these interactions and relationships. Bridging the continents of Asia, Europe and Africa, Turkey has been home to miscellaneous animal species since the Pleistocene epoch. The inhabitants of the Anatolian Peninsula particularly had significant contributions in the initial domestication of animals and distribution of the animal herding throughout the Old World. The abundant faunal remnants in the Neolithic and Early Bronze Age settlements in Anatolia also support these arguments. In addition to the fact that Turkey is still one of the countries having more widespread livestock farming in the world, large number of pets kept in the urban life there also indicates the presence of strong relationships between human beings and animals in the region. Therefore, this conceptual paper aims to show how important anthrozoology researches are for Turkey.

Keywords: Anthrozoology; Human-Animal relationship; Anatolia; Sociology; Anthropology

1. Giriş

İnsanlar ve hayvanlar dünyayı paylaşmak için dünyanın oluşumundan bu yana çok boyutlu ilişkiler kurarak birlikte yaşamaktadırlar. İlişkiler, gerçek ya da simgesel, fiili ya da kurgusal, tarihsel ya da çağdaş olabilir, çünkü hayatımızdaki hayvan figürleri bizim kendi içimizde çeşitli şekillerde bulunmaktadır (Siddiq & Habib, 2016, 2017). Ancak, insanlar ve diğer hayvanlar arasındaki ilişkilerin, geleneksel olarak hayvanların dilbilimsel bir algıda incelenmesi sosyolojik açıdan uzun süredir yok sayılmıştır, çünkü hayvanlar insan dilini kullanma kabiliyetinden yoksundur. Bu nedenle, hayvanlar akılsız ve özverili olarak değerlendirilir. Descartes'ın rasyonalist görüşleri; hayvanların düşünmemeleri ve bu nedenle ciddi bir analitik dikkat sürmeye uygun olmadıkları üzerinedir. Bu düşünceden etkilenen sosyoloji, uzun bir geçmişe dayanan antroposentrizm geçmişi ve dolayısıyla diğer hayvan türleriyle de sorunlu bir ilişki yaşamıştır.

Diğer bir taraftan, sosyolojinin kurucuları öncelikle insan davranışlarını tepe noktaya yükselterek hayvan davranışlarını içgüdüsel olarak reddettiler. Bu görüşte, insan davranışları toplum ve kültür tarafından yorumlanırken, diğer hayvanların davranışları içgüdüsel ipuçlarına basitçe tepki verdiği üzerinedir. Dolayısıyla, hayvanların sadece davranışları için toplumsal bir temel bulunmadığından, sosyolojinin kurucuları için ilgi çekmemiştir (Irvine, 2012). Fakat son yarım yüzyılda sosyal bilimler alanında hayvanlara yönelik farklı yaklaşımlar gelişmiştir (Siddiq & Habib, 2016). Dolayısıyla, başta insan-hayvan ilişkileri üzerine odaklanan araştırma alanı olan Antrozooloji, son yıllarda gelişmiş ve sağlam bir antropolojik ilgi alanı olmuştur.

Yüz yıl öncesinde neredeyse tüm kediler geçmişte ev dışında bakılırdı. Bununla birlikte, ev kedilerinin çoğunluğu bugün sahibinin yatağında uyuyabiliyor. Hemen hemen tüm köpeklere, sürülere, güç hayvanlarına, avlanan hayvanlara ya da korunan hayvanlara ev ortamında nadiren izin verilmekte, neredeyse hiç yatak odasında izin verilmemekteydi (Siddiq & Habib, 2017). Günümüzde birçok ülkedeki köpeklerin çoğu yatak odasında sahipleriyle vakit geçirip uyku için kendi yataklarında uyuyabiliyor. Görünüşe göre, insanların hayvan türlerine yönelik tutumları ve ilişkileri gözle görünür bir şekilde değişmiştir. Bir ev hayvanının kaybına üzülme bugün sosyal bir olgu olarak kabul edilebilmektedir; ev hayvanının resimlerini cüzdan veya çantada taşımak; ev hayvanlarının doğum günlerini bir partiyle kutlamak; evde beslenen hayvanların sağlık sigortasına sahip olması; ev hayvanlarına şık elbise ve süs eşyaları verilmesi ya da ev hayvanı için özel yiyecek satın alınması bu durum için en çarpıcı örneklerdir (Siddiq & Habib, 2016). Bu, artık toplumumuzun ortak ve kaçınılmaz bir parçasıdır, ancak 1900'lü yıllarda bile toplumlar, insanlarla hayvanlar arasındaki bağları tartışmakta ve bu bağlardan yararlanmalarına izin vermemekteydi. Ancak, bu bağın var olmadığı anlamına gelmez. Aslında, başından beri bu bağ insanlık tarihinin ve kültürlerin her alanında var olmuştur. Antrozooloji, bu nedenle, hayvan türleriyle insanların akrabalığını anlamaya istekli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye, Pleistosen¹ döneminden bu yana yüzlerce memeli, sürüngen, kuş ve çeşitli hayvan türlerine karşı merak uyandıran manzaraya sahip ve rahat alışkanlıklar açısından da dünyada önemli bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin (ya da eski Anadolu) hem kentsel hem de kırsal alanlarında insan-hayvan etkileşimleri, sosyo-kültürel yönlerden uzun bir geçmişe sahiptir. Hayvanlar, tarih öncesi çağlardan beri bu bölgedeki sosyo-kültürel ve ekonomik uygulamalarda önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu, en önemli evcil toynaklı hayvanların (Domuz, koyun, keçi ve sığır) ilk evcilleştirildiği bölgeler arasındadır (Özbaşaran, 2011; Siddiq, 2016; Zeder, 2008). Öte yandan, evcil hayvanların bakılması konusunda, Türkiye'de şehirlerde ve kasabalarda yerel kültürel uygulamalar olmuştur. Sık sık olmasa da, geleneksel tıpta hayvanların ve hayvan parçalarının kullanılması, Türkiye'de yaygın bir uygulamadır. Diğer taraftan, hayvanlar geleneksel inançlarda önemli rol oynamakta ve özellikle birçok yırtıcı ve farklı kuş türleri yerli halk tarafından ölüm veya kötü şeyler getirdiği düşüncesinden dolayı korkulan hayvanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik kurt, horoz, boğa, at, eşek, ayı, tavus kuşu ve akrep gibi farklı türler bölgenin çeşitli yerlerinde sembolik değerlere sahiptir. Dolayısıyla, hem vahşi hem de evcil hayvanların, tarım, dini inanç, ritüel, festival gibi Türkiye'de birçok toplumun duygusal yönlerine dahil oldukları söz konusudur. Bu önemli kültürel yönlerin antropologlar ve sosyologlar tarafından incelenmesi zorunludur. Dolayısıyla, bu kavramsal bakış, Anadolu toplumundaki hayvanların yeryüzündeki çeşitli sistematik araştırma alanlarının yanı sıra, bölgedeki insan ve diğer türler arasındaki karmaşık ilişkileri, çok ölçekli etkileşimleri ve duygusal bağları, göstermektedir. Buna ek olarak, bu çalışma, Türkiye'de sosyal bilimlerde nispeten yeni bir araştırma alanı olan Antrozooloji disiplinine daha fazla katkı sağlamayı ve konuya ilgi duyan bilim insanlarını yeni araştırmalar konusunda teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

2. Antrozoolojinin Gelişimi

Antrozooloji hayvan ve insan ilişkileri üzerinde çalışma yapmaktadır (Mills & Marchant-Forde, 2010; Siddiq & Habib, 2016, 2017). Bu alan esas olarak, insan ve insandıışı hayvanlar arasındaki çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri incelemek, anlamak ve eleştirel bakış açısı ile değerlendirmek için geliştirilmiş ve genişletilmiştir. Antrozooloji, etimolojik olarak ele alındığında Latince'den 'antropos' (insan) ve 'zoos' (hayvan) kelimelerinin birleşimiyle meydana gelmiş bir terimdir. Bu terim, (antrozooloji = insan-hayvan ilişki bilimi) insanoğlu ile diğer hayvan türleri ile karşılıklı karmaşık anlayışları vurgulamaktadır.

¹2,6 milyon yıl öncesinden yaklaşık 10,000 yıl öncesi Holosen dönemin başlangıcına kadar olan bir jeolojik dönemdir. Detay için bakınız: <https://www.geosociety.org/documents/gsa/timescale/timescl.pdf> (Erişim tarihi: 15.03.2018).

'İlişki' bu tanım için anahtar bir kelimedir. Antrozooloji insan ve diğer hayvan türleri arasındaki çeşitli etkileşimleri ve bağlantıları bilimsel bir bakış açısı ile incelemektedir. Bu noktada, etoloji (hayvan davranış bilimi) ya da hayvan refahı ile Antrozoolojinin benzer olması anlamsız olmaktadır. Çünkü iletişim için karşılıklı etkileşim gerekmektedir (Siddiq & Habib, 2016). Etoloji sadece hayvanların davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan hayvan refahı çalışmaları, hayvanların yaşam rahatlıkları için insanoğlu tarafından uygulanan davranışları kapsamaktadır. Ancak bu iki çalışmanın her ikisi de insanlar ve diğer hayvanlar arası anlayışlı ilişkileri içermemektedir. Bunların aksine, çok disiplinli bir alan olarak Antrozooloji; psikoloji, sosyoloji, zooloji, felsefe, antropoloji gibi bilim dallarının araçlarını kullanarak insan ve hayvanlar arasındaki anlayışlı ilişkileri göstermeyi amaçlamaktadır.

Descartes'in rasyonalist görüşleri içerisinde şu vardır: hayvanlar düşünemez, duygusal olamaz, fiziki olarak acıya sahip olamaz ve bu nedenle ciddi analitik dikkate sahip değildir (Siddiq & Habib, 2016). Bu düşünceden etkilenen sosyal bilimciler, insan merkeziliğine (anthropocentrism) bağlı olarak hayvanlarla huzursuz bir ilişki ve etkileşim içerisinde bulunmuşlardır. Sosyal bilimciler toplum bilimlerinde insan ilişkilerini temel alan çalışmalara odaklanmışlardır. Buna bağlı olarak da hayvan davranışlarını reddetmişlerdir (Siddiq & Habib, 2016). Bu bakış açısına göre, içgüdüsel ipuçları veren hayvan davranışları toplum ve toplumun oluşturduğu kültür ile biçimlenen insan davranışlarına göre farklı bir boyutta değerlendirilmekteydi. Böylece davranışları için hiçbir sosyal temelleri olmayan hayvanlar sosyolojinin kurucuları için ilgi çekmedi (Irvine, 2012). Ancak, son elli yılda sosyal bilimlerde insandışı diğer hayvanlara karşı farklı yaklaşımlar görülmektedir. Dahası, son 100 yılda insanlar, algılarını, ilişkilerini hayvan ve hayvansal ürünlerin kullanımlarını önemli ölçüde değiştirdiler.

Peter Singer (1975) ve Tom Regan (1983) çalışmalarlarıyla bilim insanları arasında hayvanların gerçek varlıkları üzerinde farkındalık oluşturdular. Buna bağlı olarak sosyal bilimci olarak antrozooloğlar çalışmalar yapmaya başladılar. 70'li yıllarda, feministler erkek merkezli akademik bakışları düzeltmeye başlarken, antrozooloğlar bütün akademik disiplinlerde insan merkezli düşünceleri sorgulamaya başladılar (Siddiq & Habib, 2016). Antrozoolojideki en önemli dönüm noktası "zoolojik bağlantı" üzerinde çalışmalarda bulunan ve sosyal bilimciler için bu alanın önemine yönelik savunma yapan Clifton Bryant'a aittir (bkz. Bryant, 1979). Daha sonraki yıllarda Antrozooloji üzerinde çok sayıda çalışmalar ortaya çıktı (örn: Adams & Johnson, 1994; Gray v.d., 2015; Friedmann v.d., 2007; Bertenshaw & Rowlinson, 2009). Buna ek olarak, hayvanın sembolik etkileşimciliği perspektifi içinde çalışan sosyal bilimciler arasında Clinton D. Sanders (1999, 2000, 2003), Janet M. Alger ve Steven F. Alger (1997, 1999, 2003) ve Leslie Irvine (2007, 2012) gibi araştırmacılar, Antrozooloji bilimi için büyük katkılar sağlamıştır. Bu araştırmalar, insanların hayvanlarla olan bağlantılarının, insan kimliklerini nasıl şekillendirdiğini de göstermiştir.

Türkiye'deki bilim dünyasında uzun yıllar boyunca biyolojik çalışmaların olmasının yanı sıra toplumsal ekonomi ve geleneksel kültürlerde yer alan farklı hayvan türlerinin rollerinden bahsedilmesi söz konusu olmuştur. Ancak, dünyanın farklı bölgelerine göre Türkiye'deki sosyal bilimlerin içerisinde insan ve diğer hayvan ilişkileri üzerinde çalışmaların eksikliği bir gerçektir. Diğer taraftan, Orta Çağ'dan bu yana Anadolu ve Batı Asya'daki çok sayıda literatürde hayvanlarla ilgili terimler, hayvanların refahı, hayvancılığın yönetim sistemi, toplumdaki farklı hayvanların konumu gibi konular ile ilgili çok sayıda kaynaklar olmasına rağmen, insan-hayvan ilişkisi üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

3. Türkiye'deki Antrozoolojik Çalışmaların Kapsamları

İnsanlarla hayvanlar arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Bu ilişkinin aşamaları çevreye, eğitime ve arkadaşlığa göre değişmektedir. Dolayısıyla, bu ilişkiler, psikolojik manada bağlanmak için ekonomik bağımlılığın yanı sıra sosyal ilişki temelli arkadaşlıklar aracılığıyla, karşılıklı olarak fiziksel anlamda da hayatta kalmanın sürekliliği olarak tanımlanabilir (Siddiq & Habib, 2016). Anadolu'da insanlar hayvanları çok çeşitli amaçlar için kullanmışlar ve dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, insanlarla hayvanlar arasındaki ilişkileri, bazı hayvanların insan yaşamlarına kattığı önem ve rolleri temel alarak faydalanmışlardır. Hayvanların insanların hayatta kalmaları üzerindeki etkisinin seviyesi, ilişkileri etkileyebilir. Bununla birlikte, bu tip ilişkilerin de karmaşık olması kaçınılmazdır. Örneğin, Anadolu'da köylüler, sürülerini para karşılığında satmak zorunda kalmışlar ve halen sürülerinden bazılarını karşı seçici olmakta ve bireysel olarak hayvanlarla yakın ilişki içinde bulunmaktadır (Siddiq, 2017). Dolayısıyla, insan toplumunda hayvanların katılımı geniş yelpazede ve farklı şekillerde olduğu için, Antrozooloji'nin çalışma alanları da geniş kapsamlı ve çeşitlidir.

Antrozooloji disiplini Türkiye'de çok yeni bir kavramdır ve bugüne kadar bu alanda sosyologlar ve antropologlarca sadece birkaç Antrozoolojik araştırma (örn: Russell & McGowan, 2003; Russel, 2016; Siddiq, 2017; Durgun, 2017) yapılmıştır. Ağırlıklı olarak insan hayvan ilişkileri üzerine ele alınan bu çalışmaların çoğu tarih öncesi ya da tarihsel toplumlar üzerinedir. Öte yandan, Türkiye'de Antrozooloji ile ilgili çok fazla akademik program olmayıp bilimsel anlamda dersler de bulunmamaktadır. Yakın geçmişte Mardin Artuklu Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde lisans programı için "Anthrozoology" adlı bir ders verilmeye başlandı (Siddiq & Habib, 2017).

Hayvanlar, yalnızca çıplak gözle bakıldığı zaman yemek olarak veya bir takım işlerde ihtiyaç giderici bir araç olarak görülebilir. Bununla birlikte, Anadolu'nun her yerinde birçok toplumun duygusal parçası olmanın yanı sıra festival, tarım, dini inanç, ritüel gibi uygulamalarda da yer almaktadırlar. 30 yıl önce bile, traktörlerin ve diğer tarımsal makinelerin gelmesinden önce, Türkiye'deki hemen hemen her çiftçi hayvanlara

bağımlıydı. Atlar, katırlar, sığırlar, eşekler, koyun ve keçiler gibi birçok hayvana sahipti. Günümüz Türkiye'sindeki pek çok hanede, süt satma, maddi destek ve günlük geçimi sağlamak için sığır ve keçi beslenmektedir. İnsanlar düzenli olarak et ve yumurta kaynağı olarak evlerinde tavuk ile birlikte ördekler de yetiştirmişlerdir. Çoğu durumda bu hayvanlar kırsal kesimde kadınlara ekonomik destek sağlayan günlük işlerinin bir parçası olmuşlardır.

Kediler, köpekler, kuşlar ve balıkların (akvaryumda) evde beslenen hayvanlar olarak bakılması, Türkiye'deki şehirlerde ve kasabalarda uzun süredir uygulanmaktadır. Farklı kedi türlerinin yanı sıra zengin aileler tarafından çeşitli köpek türlerinin tutulması için artan bir eğilim, İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer birçok metropollerde de gözlemlenmektedir. Bu nedenle, pet pazarı üzerinde, insanlık dışı uygulamaların eğilimini değiştirmenin yanı sıra, ev hayvanlarının sahipleri ile arasındaki karmaşık ilişkiler için çeşitli araştırma yaklaşımları da değerlendirilebilir.

Öte yandan, bugün sık olmamakla birlikte, zooterapi (farklı hayvan türlerini ve vücut bölümlerini insan ilaçları olarak kullanılması) Türkiye'de yaygın olarak bilinen bir uygulamadır. Hayvanlar geleneksel inançlarda, birçok ritüelde ve ülkenin çeşitli yerlerinde sembolik amaçlar için önemli rol oynamaktadır. Bu kültürel uygulamalar antropologlar tarafından incelenmek için de son derece önem arz etmektedir. Türkiye'de şuan üzerinde durulması gereken çok önemli Antrozoolojik araştırma alanları aşağıdaki gibidir:

3.1. Ev Hayvanları ile İnsanlar Arasındaki Etkileşimler

Türkiye'de ev hayvanları sayısı son yıllarda büyük oranda artış göstermiştir. Özellikle 2000 yılından bu yana Türkiye'deki ev hayvan sayısının artış oranı bulunmaktadır.² Buna bağlı olarak Türkiye'de hemen hemen bütün il ve ilçelerde ev hayvanları mağazası (Pet Shop) bir iş sektörü olarak artmıştır. Ev hayvanlarının besin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için bu tür sektörler ile ilgilenen firmalar tarafından televizyon-radyo ve sosyal medya gibi iletişim kanalları üzerinden reklamlar verilmekte ve aynı zamanda anneler günü, babalar günü ve bayramlar gibi farklı özel günlerde de ev hayvanları bu reklamlarda önemli bir sosyal unsur olarak gösterilmektedir. Bu ev hayvanlarının çoğunu köpek, kedi, farklı kuş türleri ve balıkların yanı sıra iguana, koala, maymun ve hamster gibi farklı egzotik türler oluşturmaktadır. Bu tür hayvanları elde etmek, ekonomik anlamda maliyetli olduğu kadar temin edilmesi açısından da bir takım zorluklar taşımaktadır. Fakat bu tür zorluklara rağmen Türkiye'de ev hayvan edinimi artmakta ve bireylerin hayvanlar için bir statü oluşturması gözlemlenebilen bir olgudur.³

²<http://www.diken.com.tr/turkiyenin-evcil-hayvan-haritasi-en-yakin-dostumuz-kus-yasaga-ragmen-dukkanlardan-sahipleniyoruz/> (Erişim tarihi: 11.09.2017)

³Örneğin: Hürriyet gazeteden (14 Mayıs 2012) rapora göre Türkiye'deki evlerde 250 milyon liraya 4 milyon kedi ve köpek beslenmektedir. TARIM ve Hayvancılık Bakanlığı'nun kedi ve köpek mamalarının ithalatına kısıtlama getiren Biyogüvenlik Yasası, yerli markalarda patlama

Aynı zamanda bu ev hayvanları aile içerisinde ailenin bir ferdi gibi önemli bir konumdadır. Özellikle az çocuklu ya da tek çocuklu olan ailelerde bu ev hayvanlarının, çocukların en yakın dostu olarak yaşamlarını sürdürmeleri gözlemlenmektedir. Kişisel ilişkilerin yanında, bu ev hayvanları sosyal açıdan da insanlardan etkilenmekte ve ailelerin sosyal bir parçası olarak görünmektedir. Şehirlerdeki park ve bahçelerde de ev hayvanları için sosyal yaşam alanlarının oluşturulması bu olguyu gösteren örnekler arasında gösterilebilir ya da bir örnek olarak gösterilebilir.

Bu yüzden ev hayvanları ile insanlar arasındaki ilişkiler ve anlayışlar üzerinde, özellikle sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerdeki bir takım farklı disiplinler tarafından ayrıntılı araştırma ve akademik bakış açısı geliştirmek önem arz etmektedir. Özellikle insan bireyi ve hayvan bireyi arasındaki farklı anlayış ve duygusal ilişkiler, ailenin bir parçası olarak ev hayvanlarının rolleri ile günümüz toplumundaki insan-hayvan ilişkilerinin bu etkisinin incelenmesi Türkiye'deki sosyal bilimler için önemlidir. Bu nedenle Türkiye'deki insanlar ve ev hayvanları arasındaki ilişkiler üzerine Antrozooljik çalışma ihtiyacı bir gerçektir.

Ayrıca, Edirne'nin Karaağaçtaki bir yaban kuşusu ile emekli bir postacının arasındaki 33 yıllık dostluk⁴ ya da Niğde'deki Gri Afrika papağanının bir fındık satıcısı ile arasındaki sıra dışı bağlanma⁵ gibi insan ve diğer farklı türler arasındaki uzun vadeli ilişkiler ve bağların incelemeleri, çağdaş sosyolojik araştırmada kaçınılmaz bir konudur. Antrozoolji bu konuda da bir önemli araç olabilir.

3.2. Anadolu'daki Geleneksel İnançlarda Hayvanlar

Hayvanlar, Paleolitik çağdan beri insan inançlarında ve dinlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Hill, 2013; Russell, 2016). Özellikle tarih öncesinde avcılık faaliyetleri, şaman uygulamalarını geliştirmede önemli rol oynamıştır. Avcılıkta başarı genellikle avcılara avlanacak olan hayvan tarafından verildiği düşünülmüştür. Anadolu'daki insan yaşamı 200 bin yıl öncesine kadar ulaşmaktadır. Özellikle dünyadaki en erken yerleşik yaşamın başlangıcı olan yerleşimlere sahip olan Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Neolitik dönemden bu yana geleneksel düşünce, inanç ve kültürel uygulamalarda hayvanlar hayatın büyük bir parçasını oluşturmuştur (Peters & Schmidt, 2004; Russell, 2016; Durgun, 2017). Anadolu'da halen daha farklı doğaüstü güçlerin işaretleri, doğum, ölüm, iyilik ve kötülüklerin alametlerini anlamak için farklı hayvan davranışları kültürel olarak yorumlanmaktadır. Birçok gece kuşu, kartallar, akbabalar ve

yaratmakta ve uluslararası firmaların yanı sıra yerli marka sayısı bir anda 2'den 6'ya yükselirken, pazarda rekabet eden ithal markaların sayısı da 24'e bildirmektedir.

⁴Detay için bakınız: <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/10/25/turkish-man-forms-33-year-friendship-with-saved-swan>

⁵Detay için bakınız: <https://www.dailysabah.com/religion/2017/11/03/turkish-man-pet-parrot-gear-up-for-mecca-pilgrimage>

kargalar gibi av kuşları, geleneksel inançlara ve yerel ritüellere ölüm veya kötü şeyler getirme kabiliyetleri ile insan hafızasında yer edinmiştir. Örneğin: Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Anadolu'da da baykuşların gece vaktinde çıkardıkları seslerin kötülük ve bazı bölgelerde ölümü getireceğini düşünmek hayvan davranışlarının alameti olarak yorumlanması ile ilgilidir. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bir evin sağ kenarında baykuşun üç defa ses çıkarması, o evde yaşayan bir kişinin vefat edeceğine yorumlanmaktadır (Saha/Alan Notları). Anadolu'daki bazı bölgelerde beyaz alınlı at, eşek ya da katırların kesin olarak sahibine kötü şans ve hatta ölüm gibi olguları getireceği inancı yaygındır. Özellikle Güneydoğu Anadolu'nun Mardin bölgesindeki insanlar beyaz alınlı olan at, eşek ya da katırları satın almamakta ve bu inanç güçlü bir kültürel uygulama olarak görünmektedir. Aynı şekilde Anadolu'da bazı bölgelerde bir evde beyaz horozun iyilik, siyah horozunsa kötülük getireceği anlayışı da yaygındır. Buna ek olarak güvercinlerin kutsal hayvanlar olduğu ve domuzlarınsa kirli ve haram canlılar olduğu herkes tarafından bilinen dinsel ve kültürel inançlardır. Tüm bu örneklerle bağlı olarak Anadolu'daki insanların sadece geleneksel inanç ve düşünce sistemleri için farklı hayvanlara farklı duygusal ilişkiler ve bakışlar geliştirdiği görünmektedir. Halkbilim, geleneksel inanç sistemi ve yerel kültürel çalışmanın yanı sıra tüm bu uygulamaların veya düşüncelerin bu hayvanlar ile insanlar arasındaki ilişki ve etkileşimlere yapmış olduğu etkiler, gerek sosyolojik gerekse antropolojik olarak çalışılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Antrozooloji, bu anlamda Anadolu'daki geleneksel düşünce ve inanç sistemlerinde hayvanların rollerini keşfetmek ve yorumlamak için önemli bir akademik disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Anadolu'daki Kültürel Kimlik, İktidar ve Kültürel Değişimlerde Hayvanlar

Antrozooloji, hayvanların insan toplum ve kültüründeki yerini ve bunun kültürler içerisinde zamanla nasıl değiştiğini araştırır. Aynı zamanda, hayvanların kültürel kimlikleri ile sosyal semboller içindeki önemini ve farklı toplum anlayışlarımıza bağlı olarak gerçekleşen kültürel değişimdeki insan-hayvan ilişkilerinin farklı yönlerini ele alır (Siddiq & Habib, 2016, 2017). Anadolu'ya baktığımızda bazı hayvan türlerinin zaman zaman özellikle siyasi sembollerde, toplumun gücü ve kültürel kimliğinin bir sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin: Bazı siyasi partilerde bile parti logoları olarak at, güvercin, arı ve kurt gibi hayvanların kullanıldığı görülmüştür. Diğer taraftan Türkiye'deki farklı bölgesel ve yerel kültürel özellik, gelenek ya da bir halkın kimliği olarak da birçok farklı hayvan rol oynamaktadır. Denizli ilinde horozun bir bölgesel-kültürel sembol olarak kullanılması bu konuda bir örnek teşkil etmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde özellikle Trabzon, Giresun ve Ordu illerinde "Mayıs Yedisi" (Oğuz, 2006) olarak kutlanan bayramda ineklerin denize getirilerek suyla arındırılması önemli bir ritüeldir. Bölgeye yaz mevsiminin geldiğinin ve denize girilebileceğinin de göstergesi olan bu bayramın sembolü olarak inek yer almaktadır. Başka bir örnek olarak develerin Güneydoğu

Anadolu'nun bölgesinde Karaca dağ yöresinin sosyo-kültürünün bir sembolü olmanın yanı sıra, Türkiye'nin 4000 yıllık kültürel kimliği olan deve güreşi bugünlerde Ege Bölgesi'nin geleneksel festival olarak öne çıkmaktadır (Yılmaz v.d., 2014). Öte yandan tavus kuşu Yezidi halklarında sosyo-kültürel-dini gelenekler için tarihsel bir gerçektir (Cebe & Soydan, 2012). Bu örneklere birçok benzerlik teşkil eden olgular, Anadolu kültürlerinde çok sayıda yerel ve göze çarpan kültürel zenginliklerin olduğunu göstermektedir. Bu yerel kültürlerdeki hayvanların rolleri ve zaman zaman bu rollerde meydana gelen değişiklikler ile insan ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin değişimleri de hem sosyolojik hem de antropolojik bakış açısıyla gözlenebilmektedir. Antrozooloji, bu ihtiyaca bir cevap verebilmesi açısından önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Anadolu'daki Sanat, Edebiyat ve Sembollerde Hayvanlar

Hayvanların insan sanatı ve edebiyatlarındaki rolü kaçınılmazdır. İlk Paleolitik mağara sanatında, Mezopotamya çivi yazılarında, Mısır hiyerogliflerinde ve hatta Hitit kil tabletlerinde bulunan edebi sözcüklerde, çeşitli önemli insan karakterlerini ifade etmek ve ahlaki ifadelerini sembolize etmek için hayvan örneklerine ihtiyaç duyulmuştur. Antrozooloji bir insan hikâyesindeki hayvanın rolünü bulmakta ya da bir sanat eserinde bir insanın düşüncelerini anlamak için hayvanı bir araç olarak kullanmaktadır. Anadolu'ya baktığımızda tarih öncesinden bu yana insanların sanat, edebiyat ve düşünce sistemlerinde hayvanlar güçlü bir rol oynamaktadır. Göbeklitepe'deki sütunlarda farklı hayvan figürleri (Peters & Schmidt, 2004), Çatalhöyük'teki duvar sanatında hayvan resimleri ile birlikte Neolitik dönemde sembolik alanlarda yaygın olarak farklı hayvanlar kullanılmıştır (Russell, 2016). Sonraki dönemlerde bunlar gibi birçok örneklerin (Durgun, 2017) yanı sıra Anadolu'daki geleneksel masal, hikaye, fıkra ve şiir gibi edebiyat eserlerinde hayvanlar önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Nasreddin Hoca'nın birçok masal ve fıkralarında farklı hayvanların yanı sıra eşek güçlü bir karakterdir. Hatta Nasreddin Hoca'nın halkın hafızasında eşek ile bir bütün karakter olarak tasvir edilmesi bir gerçektir. Çok popüler bir Türk mitoloji karakteri olan Asena (Aşina) da dişi kurt olarak tasvir edilmekte ve kültürel simge olarak kullanılmaktadır. Efsaneye göre Anadolu'da yaşadığı düşünülen "Şahmeran", tarihsel sanatta yılan gövdeli bir kadın olarak sembolize edilmektedir (Çıblak, 2013). Yakın geçmişteki tarihsel resim sanatında bile hayvanlar yaygın olarak kullanılmıştır. Osman Hamdi Bey tarafından çizilen "Kaplumbağa Terbiyecisi" bu konuda çok popüler bir örnektir. Böylece Anadolu'daki bütün edebiyat, sanat, efsane, mitoloji ve sözlü tarihlerde insanların yanında farklı hayvan türlerinin yer aldığı görülmektedir. Sanatsal ve edebiyat araştırmalarının dışında toplumların düşünce sistemleri, geleneklerin değişimleri ve insan-hayvan ilişkilerinin yanı sıra hayvanlar hakkında insan toplumlarının bakış

sistemlerini anlamak için akademik çalışma ihtiyacı kaçınılmaz görünmektedir.

3.5. İnsanların Hayatta Kalmak İçin Hayvanları Tüketmesi

Besin kaynağı olarak, insanlar nesillerinin hayatta kalabilmesi için tarihin ilk çağlarından bu yana birçok hayvan türünü kullanmıştır. Gıda üretim ve tüketim süreci, diğer hayvanlarla çok sayıda insanın etkileşimini içerir. Bu etkileşimlerin, belki de en önemlisi ölümlerinin ardından hayvan etinin tüketilmesi ile sonuçlanır (Siddiq & Habib, 2017). İnsanlar, protein kaynaklarını elde etmek için avcılık ve hayvan yöneticiliği yapmaktadırlar. Tarih öncesi çağlardan beri bu süreç olmadan insanlar hayatta kalabilmek için güçlü zor koşullarda hayvanlarla karşı karşıya kalmaktaydı (Baird, 2014). İnsanlar, daha fazla et üretmek için ticari olarak halen daha çiftlik hayvanı yetiştirmektedirler. Ancak tüketilmese bile hayvanlar ile insanlar arasında etkileşim ve duygusal ilişki söz konusudur. Anadolu'da hayvancılık, bölgedeki ekonomik ve sosyo-kültürlerin tarih öncesinden bu yana geleneksel olan önemli bir geçim örüntüsüdür. Halkın çoğu hayvan beslemekte ve geçimlerini hayvanlar üzerinden sağlamaktadır. Buna bağlı olarak diğer ülkelere nazaran Anadolu toplumlarında koyun-keçi, sığır ve hindi-tavuk gibi hayvanlar çok fazla tüketilmektedir. Öte yandan, günümüz Türkiye'sindeki pek çok hane, günlük bazda süt satışı konusunda sığır ve küçükbaş hayvan çiftliklerinin sayısı hızla artıyor olmasına rağmen önemli mali destekler almaya devam etmektedir. Çoğunlukla köyde yetişen bu hayvanlar, sahibinin ailesinin önemli bir parçası olarak görülmekte ve uzun bir zaman boyunca yetişkin bireylerin hafızalarında olduğu kadar çocukların hafızalarında da unutulamayan üyeler olarak yer etmiştir (Siddiq, 2017). Buna bağlı olarak, bu tür sürü hayvanlarıyla besicilik yapan ailelerin çok güçlü etkileşimlerinin ve duygusal bağlarının olduğu bir gerçektir. Antrozooloji, toplumdaki bu tür karmaşık duyguları ve insanlar ile bu tür sürü hayvanları arasındaki karşılıklı bağımlılık ve bağların olduğunu da ortaya koymaktadır. Anadolu'daki pastoral, ekonomik, besin ve geliştirme çalışmalarının yanı sıra insanoğlunun duygusal tepkilerini anlayabilmek için sosyal bilimlerin bir disiplini olarak Antrozooloji katkı sağlayabilir.

3.6. İnsanların Yük Aracı Olarak Hayvanlar

İnsanlar hayvanları, hayvanların emek gücünden faydalanmak maksadıyla geniş bir yelpazede kullanmaktadır. Atlar, eşekler, develer, sığırlar ve mandaların tarım, nakliye, tomrukçuluk ve çeşitli zahmetli işler için kullanımı insan medeniyetinin en erken dönemine kadar uzanabilir. Bu hayvanların iş arkadaşı olan insanlar ile uzun süredir birlikte çalışıp yaşaması için çok samimi bir ilişki kurulması muhtemeldir (Siddiq & Habib, 2016, 2017). Antrozooloji, çok önemli bir disiplin olarak, yük hayvanları ile sahipleri ya da bakıcıları arasındaki bu karmaşık ve samimi ilişkileri araştırmaktadır.

Anadolu'da ise eşek, at, katır, sığır ve develer tarih öncesinden bu yana en yaygın yük hayvanları olarak kullanılmaktadır (Çiftçi, 2017). Bölgedeki ticari

işler için karavan olarak eşek ve develerin yakın geçmişe kadar kullanıldığı gözlenmiştir. Diğer taraftan bu hayvanlar, yaygın olarak kullanılacak olan motorlu araçların gelişimine kadar uzun ve kısa mesafelerde ulaşım aracı olarak kullanılmış ve aynı zamanda bölgedeki savaşlarda da özellikle savaş hayvanları olarak at ve develerin kullanıldığı görülmüştür. Taşıma hayvanları olarak kullanılmasının dışında Anadolu'daki tarımın gelişmesi için de yük hayvanlarının önemli katkıları söz konusu olmuştur. Hatta 30 yıl öncesinde bile, traktörlerin ve diğer tarım makinelerinin gelmesinden önce Türkiye'de hemen hemen her çiftçi hayatını ilerletmek ve kaçınılmaz olarak tarlayı sürmek aynı zamanda hasat edilen bitkileri işlemek için birçok at, katır, sığır ve eşek sahibiydi (Siddiq, 2017). Tarım için çeşitli makinelerin gelişmiş olmasına rağmen, Anadolu'nun özellikle dağlık bölgelerinde çiftçilik faaliyetlerinin gerçekleşmesi için hayvanlar insanlara en büyük desteği vermektedir. Dahası tüm Anadolu'daki günlük işler ve aile ihtiyaçlarını karşılamak için, özellikle kadın ve çocukların en uygun destekçileri olan eşek ve katır gibi yük hayvanları, Anadolu kültürünün önemli bir parçasıdır.

Günlük hayat, ekonomik işler, tarım gibi farklı yük işlerine destek veren bu yük hayvanları Anadolu toplumlarında önemli bir yere sahiptir ve bu hayvanlar genellikle bir aile ile uzun süreli yaşamlarda bulunmaktadır. Böylece uzun süreli birliktelik sayesinde bu hayvanlar ile insanlar arasında çok derin, güçlü ve duygusal bağların varlığı kaçınılmazdır. Bu duygusal ilişki ve bağların araştırılması akademik disiplinlerin bir görevidir.

3.7. Anadolu'daki Spor ve İnsan Eğlencelerindeki Hayvanlar

Hayvanlar bugün hala geleneksel spor ve eğlence endüstrilerinin büyük bir parçasıdır. Tilki avcılığı, boğa güreşi, horoz dövüşleri, köpek yarışları, sirklerde hileler yapma gibi kültürel gelenekler, kendi eğlencelerimiz için hayvanlardan nasıl yararlandığımıza dair örneklerdir. İnsanın boğalarla güreşmesi gibi İspanyol ve Portekiz geleneğinde uzun bir geçmişi olan bazı sporlar da vardır. Çoğu durumda, hayvanlara spor yapmak için uzun süreli eğitim gereklidir ve bu nedenle spor hayvanları ve eğitmenleri arasında samimi bir ilişkinin oluşması kaçınılmazdır (Siddiq & Habib, 2017). Bu karşılıklı etkileşimlerin yanında, Antrozooloji hayvanların festivaller ve insan eğlenceleri için nasıl kullanıldığı gibi çok karmaşık bir konuyu ele almaktadır.

Anadolu'ya baktığımızda insanların eğlenme ve spor için hayvanları kullanması, geçmişten günümüze geleneksel olarak ulaşılmış ve halen daha devam eden bir durumdur. Özellikle geleneksel sporlar, festivaller ve bölgesel olarak kutlanan bazı bayramlarda yarış, güreş, hayvan dövüşleri ve egzotik gösteriler için çok çeşitli hayvan türleri kullanılmıştır. Örneğin: Ege bölgesindeki bir şehrin simgesi olan horozun Denizli ilinde "horoz dövüşleri" adı altında bir spor-eğlence olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak Denizli ilinde "Koyun Atlatma" festivallerinin düzenlenmesi

sırasında koyun sahibinin sudan koyun atlatması, koyun ile sahibinin iletişim gücüne bağlı olarak üst seviyede insan-hayvan ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin batısında halen daha devam etmekte olan deve güreşi geleneği vardır ve bu yarışmalarda köylerden gelen develer tozlu bir sahada karşı karşıya güreş tutarlar (Yılmaz v.d., 2014). Develer doğal olarak doğuştan savaşçı hayvanlar olmadığından, bu spor insanlara heyecan verici olduğu kadar eğlenceli bir festivaldir. Bu güreşlere katılan develerin uzun süredir eğitim alması gerekli olduğu için, bu develerin eğiticisi ile güçlü bir etkileşimde olması söz konusudur. Diğer bir örnek ise, Kafkasör (Kafkasya) festivali (Yüksek v.d., 2008), Artvin ilinde geleneksel olarak düzenlenen boğalar arasındaki boğa güreşleri verilebilir. Türkiye'de boğa güreşi olarak bilinen bu spor boş bir alanda yapılmakta ve her yıl Haziran ayının üçüncü haftasında gerçekleşmektedir. Bu örneklerde olduğu gibi Türkiye'de hayvanlar ile ilgili çok sayıda spor ve eğlenceler bir gelenek olarak devam etmektedir. Bu sporlardaki hayvanların yöneticileriyle güçlü ilişkilerinin yanı sıra toplumdaki bu güreşler hakkındaki düşünce ve Anadolu kültüründe bu sporların rolleri Antrozoolojik çalışmalar kapsamında ele alınabilir.

3.8. Anadolu'daki Kültür Karmaşıklığı Açısından Hayvanlar

Kültür, sosyal ve kültürel antropologların öncelikli olarak ele aldığı bir ilgi alanıdır. İnsanlar uzun zamandır benzersiz bir kültür varlığı olarak görülmektedir; kültürel uygulamalar ise bir insan grubunu diğerinden ayırmaktadır. Kültür, çoğu kez insanların diğer hayvanlardan farklılaşmasının yollarından biri olarak görülmüştür. Bununla birlikte, Antrozooloji, hayvanların insan kültürünü şekillendirdiğini ve kültürel kimliğini tanımladığını göstermektedir (Siddiq & Habib, 2017). Bazı hayvanlar farklı toplumlarda kültürel görüntüyü yansıtanın yanı sıra toplumun kültürel kimliğini de şekillendiren özel bir yere sahiptirler. Dolayısıyla, hayvanların kültürlerarası etkileşimlerde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Bazı dinlerde belirli türler tabu olabilir. Örneğin, köpek ve domuzlar İslam'da yasaklanırken domuzlar, Avrupa'daki ailelerin çoğunda önemli et kaynağı olmakta ve bu ailelerin çoğu köpekleri ile aynı yataкта uyumaktadırlar. Üstelik Güneydoğu Asya ve Afrika'nın bazı ülkelerinde farklı köpek türleri yaygın bir şekilde tüketilmektedir (Siddiq & Habib, 2016). Öte yandan, özellikle koyun ve keçileri yönetmek, Anadolu coğrafyasında sosyo-kültürel bir simge olmuştur. Pastoral kültür, Anadolu kültürünün kaçınılmaz bir parçasıdır; bölgedeki yemek alışkanlıkları, giysiler, sanat ve müzik gibi kültürel unsurlar yoğun olarak pastoral simge ile ilgilidir. Anadolu'da bölgesel olarak da farklı hayvanlar ile ilgili kültürler (Mardin'deki eşek kültürü) tanımlanabilmektedir. Bu nedenle Antrozooloji, Anadolu ve özellikle komşu bölgelerdeki kültürel ve kültürlerarası karmaşık uygulamaları keşfetmek için güçlü bir araştırma aracı olabilir.

3.9. Anadolu'nun Geçmiş Toplumlarındaki Hayvanlar

Tarih öncesi avcı-toplayıcı toplumları hayatta kalabilmek için geniş bir bitki ve hayvan yelpazesine bağlıydı ve bu türlerin davranışları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmaları, başarılı avlama yapabilmek için

gerekmekteydi. Örneğin: balın toplanması için geçmişteki avcı-toplayıcılar, balın ne zaman hazır olacağını, arıların toksik bitkilerle beslenip toksik bal yapmış olup olmadıklarını, arı yuvalarına nasıl erişileceğini ve sokmalarını engelleyerek bal almanın nasıl olacağını, bal kaynağını yok etmeden biliyor olmalıydı. Öte yandan, büyük memelilerin avlanması tehlikeli, zor ve heyecan verici bir egzersizdi. Bilgi, beceri ve işbirliği gerekirdi, çünkü hayvan avlamak riskliydi. Aynı zamanda, av bulma garantisini, avlanma başarısını ve güvenliğini sağlamak için bir takım dini önemi olan bir ilişki gerekiyordu. Pınarbaşı (Özbaşaran, 2011; Baird, 2012), Aşıklı Höyük (Özbaşaran, 2011; Stiner v.d., 2014), Göbekli Tepe (Peters & Schmidt, 2004), Çayönü (Brochier, 1993), Nevalı Çori (Losch v.d., 2006), Çatalhöyük (Russell & Martin, 2005) gibi Anadolu'daki önemli tarih öncesi yerleşim birimlerinden çıkan hayvansal kalıntılar, Anadolu'luların kendi çevrelerinde çeşitli yabani ve evcil hayvanlar ile üst seviyede samimi ve geniş bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. İnsanlık için besin kaynağının yanında, hayvanlar insanların ölümünden sonra, tanrı ve tanrıçalarına, ritüel unsurlarına ve insanların öteki dünyasına (Ahiret) arabuluculuk yapıyordu. Bunu takiben, hayvanların protohistorya ve tarihi dönemlerde Anadolu'luların ekonomik, sosyo-kültürel ve sembolik dünyasında, neredeyse her alanda önemli bir parça olduğu da ortaya çıktı (Onar, 2005; Onar v.d., 2013; Durgun, 2017). Ancak, insan-hayvan ilişkilerinin boyutları daimi olarak zamanla değişmiştir. Anadolu'daki toplum ve toplumun kültürünü şekillendirmek için insan-hayvan ilişkilerinin değişen biçimi, hayvanların yeri ve katkılarına ilişkin olarak çeşitli araştırma yaklaşımlarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

3.10. Erken Havyan Evcilleştirme Uygulamasında Anadolu

İnsanlar, ilk kez Doğu Akdeniz bölgesi ve Orta Anadolu'da (Türkiye) 11.000 yıl önce hayvanları yetiştirmeye ve evcilleştirmeye başlamışlardır (Zeder, 2008, 2012; Özbaşaran, 2011; Baird, 2014). Farklı hayvanların ve bitki türlerinin bu yönetim süreci Anadolu çiftçilerince Orta Anadolu'dan kuzeye doğru yaklaşık 10.000 yıl önce yayıldı, daha sonra bu süreç tüm dünyaya yayılmış ve insanların sosyal sistemini ve sonunda kendi çevrelerini kökten değiştirmiştir (Siddiq, 2016).

Hayvanların evcilleştirilme süreci uyarılma, özellikle hayvanların insanlarla arkadaşlığa adaptasyonu, insanlarla olan ilişkileri ve insanlar tarafından sunulan çevreye adaptasyonunu içermektedir. Tutsak çevrelere adaptasyon, nesiller boyunca genetik değişimin bir kombinasyonu ile bireysel hayvan hayatı boyunca çevresel etkiler ve deneyimler yoluyla sağlandı. Bu bağlamda, evcilleştirme hem bir adaptasyon süreci, hem de insanlar arasında bir ilişkisel gelişme olarak görülebilir. Aslında, evcilleştirme sürecinde, doğallığı değiştirmek ve insan seçimine bağlı olarak davranışları çoğaltmak gerekiyordu. Hayvanları empati altına alabilme yeteneğinin yanı sıra, bir türün davranışını başarıyla değiştiren insanın yeteneklerine, hayvanları yakalamak için ihtiyaç duyuluyordu. İnsanlarla hayvanlar

arasındaki bu fiziksel ve duygusal yakınlık hayvanların evcilleştirilmesine neden oldu. Bu nedenle, hayvanların evcilleştirilmesinin, insanlar ve seçenekli hayvan türleri arasındaki iki yönlü bir ilişki içerdiği açıktır.

Bazı insanlar, bu ilişkide, insanların bilinçli olarak hedef alınan hayvanların üretim, güç, beslenme ve korunmasının tüm yönlerini kontrol ettiği için baskın bir ortak yan olarak görmektedir (Ducos, 1978; Clutton-Brock, 1994). Diğerleri evcilleştirmeyi, hem insanların hem de evcilleştirilen hayvanların karşılıklı yararları için, yeni yaşam biçiminin benimsediği biyolojik bir karşılıklılık şekli olarak görmektedir (O'Connor, 1997; Zeder, 2012). Bu yolla, evcilleştirme gerçek dünyada karşılıklı ilişkilere oldukça benzemektedir. Bu nedenle, Antrozoojik bakımdan, insan-hayvan ilişkisinin diğer biçimini anlarken hayvanların evcilleştirilmesiyle ilgili önemli faktörleri anlamak da önemli bir çalışma alanıdır. Öte yandan, hayvanların ilk evcilleştirilmesi için bir merkez olan Anadolu, kaçınılmaz olarak erken evcilleştirme döneminde insan ve hedef olan hayvanların arasındaki ilişkilerin incelenmesi için öncelikli bir bölgedir.

3.11. Anadolu Toplumlarında “Hayvan” Simgesinin Oluşturulması

Sosyal bilimlerde hayvanların dil ve iktidar tartışmalarının dışında tutulmasının ana nedenlerinden birisi, toplumsal yapılara dil yoluyla katılımcı olmamalarıdır (Stibbe, 2001). Hegemonya üzerinde durulduğunda, bir grubun ezilmesinin zorla değil, ideolojik olarak ve kendi rızasıyla olmak suretiyle yapıldığı görülür (Fairclough, 1992: 92). Hayvanların çoğunda, güç, dünyadaki az sayıdaki insan tarafından kontrol edilmekte ve tamamen zorlayıcı olarak görülmektedir. Ancak, bu zorlayıcı güç ve bu tür bir hayvan statüsündeki toplumsal inşaya, tamamen hayvanların muamele görme biçimini açıkça veya dolaylı olarak kabul eden insan nüfusunun çoğunluğunun onayına bağlı olarak oluştuğu görülmektedir. Antrozooji, insan toplumları tarafından inşa edilen bu "hayvan" statüsünü incelemek ve değerlendirmek için öncelikli bir disiplindir.

Günümüz Türkiye’sinde sosyolojik ve antropolojik araştırmalarda gerçekleşen toplumsal cinsiyet çalışmaları, cinsiyet rollerinin birer kültürel inşa olmasını belirttiği gibi hayvanların da toplumda bir role sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Kadınlık ve erkeklik rolleri arasında bir farklılaşmanın olup olmadığına bakılması kadar hayvanların da farklı rollerini incelemek önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerde, erkek merkezli olan bir toplumda erkek-kadın güç ve simgelerini oluşturma tartışmalarının (Ersoy, 2009) yanında, insan merkezli toplumda da insan-hayvan güç ve simgeleri üzerinde bakış açısı oluşturmak akademik bir görevdir. “Kadın” ya da “Erkek” kavramları üzerine toplumdaki algılar, düşünceler ve tepkilerine bağlı olarak Anadolu toplumlarında bu kavramların etkileri ele alınırken, toplumların tepkilerinde “Hayvan” kavramının nasıl oluştuğunu ve hangi faktörlerde rol oynadığını anlama konusunda Antrozooji son derece isteklidir.

3.12. Anadolu Veteriner Klinik ve Hayvan Sağlığı Uygulamaları

Veterinerlik hayvan sağlığı, hayvanların geliştirilmesi ve insanoğlunun varlığını devam ettirmesinde gerekli olan hayvanların katkılarında destek olmak için gelişmiş olan bir meslektir. Hayvan hastalıkları ve tedavileri üzerinde çalışmalar yapan veterinerlik, bir bölgenin hayvansal ekonomilerinin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Veterinerlik bir meslek olarak toplumlara bu tip katkıların yanında pet kliniklerine veya ev hayvanlarının sağlık durumlarına katkı sağlamak amacıyla ilerlemektedir. Böylece veteriner hekimler ve veteriner sektöründe çalışanlar, bir taraftan insanların besin kaynağı olarak hayvan üretimine katkı sağlarken, diğer taraftan da insanların yakın arkadaşı ve ailenin bir parçası olan (örn: ev hayvanları) hayvanların sağlık ve yaşam konforu için çalışmaktadır. Buna bağlı olarak da veterinerlik sektöründe çalışanların hayvanlara karşı karmaşık düşüncelere sahip olmaları söz konusu olmaktadır. Antrozooloji toplumun önemli bir parçası olan bu insanlar ile hayvanlar arasındaki çeşitli ilişkileri, hayvanlar üzerine bu insanların karmaşık düşüncelerini ve toplumda bu düşüncelerin etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Türkiye’de çok sayıda üniversitede veterinerlik fakültelerinin varlığı, bu tip insan-hayvan etkileşimlerinin ne kadar yüksek seviyede olduğunu ve ileriki dönemlerde bu etkileşimin nasıl artış göstereceğini anlamak için yeterli düzeydedir. Özellikle büyük şehirler dışında merkezden çok uzakta olan ilçe ve köylerde bile veteriner kliniklerin var olması bu artışa ek olarak etkide bulunan bir faktördür. Ev hayvanları dışında kırsal kesimlerde sürü hayvanlarının sağlık, gelişim ve beslenme düzeyinde desteklenmesi veteriner sektörü çalışanları tarafından sağlanmaktadır. Bütün Anadolu’da hayvan popülasyonu ve hayvan ekonomisi sektöründe çalışanlar önemli roller üstlenmektedir. Veterinerlik alanında geniş çalışan bir kitlenin olması, antrozoologların bu kişilerden faydalanarak Antrozoolojik bir bakış açısı geliştirebilecek olması, önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.13. Hayvan Kişiliği, Hayvan Bilinci ve Hayvan Düşünce Çalışmaları

Antrozooloji karşılaştırmalı psikoloji ve etoloji gibi destek aldığı alanlardan faydalanarak, hayvanların entelektüel, duygusal, bilinç ve sosyo-dini organizasyon yeteneklerini keşfetmektedir (Siddiq & Habib, 2016, 2017). Aralarındaki ilişkileri konu olarak ele almadan, insanlığın veya canlılığın yönlerini doğrudan araştırmaktadır. Bununla birlikte, bu araştırmalardaki birinci problem diğer zihinleri anlamaya çalışmaktır, zira hayvanlar insan dilini kullanma yeteneğinden yoksundur ve insanlara deneyimlerinden bahsedemezler. Bir hayvanın hissetmediği, hayatının hiçbir değeri olmadığı ve onu incitmenin ahlaki açıdan yanlış olmadığı inkarıyla ilgili ikinci temel sorun, 17. yüzyıl Fransız filozofu René Descartes tarafından ortaya konulmuştur. Ancak, son 30 yıldır pek çok çalışma, şempanzeler, bonobos,

orangutanlar, goriller, filler, yunuslar, katil balinalar, keçi, koyun ve hatta neokorteksi olmayan bazı kuş türlerinin kendi bilincine sahip olduğunun yanı sıra kendilerini ve insan bireylerini tanımakta olduklarını göstermektedir (Gallup, 1970; Griffin & Speck, 2004; Knolle v.d., 2017). Bu nedenle, bu tür dekonstrüksiyonlar, Antrozooloji kapsamında son derece önem kazanmaktadır. Türkiye'de filozoflar ve psikologlar sosyal psikoloji, insan düşünce sistemleri, varlıklar ve bilinç gibi çok ciddi kavramsal çalışmaları ele alırken, dünyadaki birçok hayvan bilinci üzerinde çalışmalar yapan ülkelerin gerisinde kalmışlar ve bu ülkelerle paralel doğrultuda ilerleyen çalışmalar gerçekleştirememişlerdir. Bundan dolayı, Türkiye'de hayvan bilinç yapısı, hayvan kişiliği ve hayvan düşünce sistemleri üzerinde çalışmaların yanı sıra, bu kavramlar hakkında insan toplumlarının düşüncesi üzerinde detaylı Antrozoolojik çalışmalara gerek duyulmaktadır.

3.14. Anadolu'daki Hayvan Meseleleri, Aktiviteleri ve Hayvan Hakları

İnsan-hayvan çalışmalarının bir diğer alanını, bir sosyal hareket olarak hayvan hakları literatürü, kanunları ve organizasyonları oluşturmaktadır. Bu çalışmalar, hayvan istismarına, hükümetin bundaki rolüne ve ceza adaletinin hayvan suiistimallerindeki etkisine ve diğer hayvan sorunlarına tepki verme politikasına odaklanmaktadır. Mevcut kanunlarla hayvanların durumunu incelemek, hayvan istismarıyla diğer şiddet biçimleri arasındaki ilişkiyi ve hayvanlar ile ilgili farklı problemleri ele almak, bu konu ile ilgili çalışan programların geliştirilmesine ve değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır (Siddiq & Hasan, 2016). Antrozooloji, hayvan hakları hareketinin insan merkezli toplumsal yapıyı nasıl zorladığını ve bu hareketlerin hayvanlar hakkında, insanın davranış ve görüşlerini nasıl değiştirdiğini araştırmak istemektedir.

Günümüzde, hayvan sorunları, hayvan refahı ve hayvan hakları konularında çalışan pek çok kuruluş ve yardım kuruluşu bulunmaktadır (Abanoz, 2008; Aksulu, 2013). Türkiye'de "Hayvan Hakları Federasyonu" gibi sivil toplum kuruluşlarının, hayvan hakları üzerinde gerek hukuksal gerekse toplumsal açıdan yaptığı çalışmalar, hayvan sorunlarının tespiti açısından önemli katkılar sağlamakta, bu kuruluşlar aktiviteleri ile insanların hayvanlar üzerindeki görüş ve davranışlarındaki değişimlere etkilerde bulunmaktadır. Türkiye devlet sisteminde "Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı" adı altında işleyen kurumun varlığı sayesinde hayvanların refahına yönelik yönetmelikler düzenlenmektedir. Bu yönetmeliklerle hayvanların gelişimi, uyumu ve evcilleştirilme durumları üzerinde çalışmalar yürütülmektedir. Hayvanların fizyolojik, etolojik ihtiyaçları ve davranışları dikkate alınarak bakımlarının yapılması ve yetiştirildikleri koşulların asgari standartlarının belirlenmesi, insan merkezli toplumsal yapıdaki değişimlere katkıda bulunmaktadır. Antrozooloji bu uygulamalarla insan davranış ve görüşleri üzerindeki değişimleri

araştırmakta bunun insan-hayvan ilişkisi üzerindeki etkilerini inceleme konusunda hevesli bir disiplindir.

3.15. Anadolu'daki Hayvan Koruması

Dünya tarihinin bir dönemi olan Antropozen'de, sanayileşmeyle yaygın bir teknolojik değişim ve antropojenik aktivitenin gezegenin jeolojik ve çevresel istikrarı üzerindeki birleşik etkisi, yaklaşık olarak 200 yıl önce başladı (Crutzen & Stoermer, 2000). Diğer hayvan türlerinin korunması antropozologlar için önemli bir konudur çünkü diğer türleri tehdit eden antropojenik faaliyetler de insan toplulukları üzerinde küresel olarak olumsuz etkilere sahiptir (Hurn, 2012: 165). Bu durumda antropozologlar, yaban hayatının korunmasının öneminin, tek tür merkezli olan dünyanın aksine, gezegenimizi daha iyi bir yaşam yeri ve çok-türlü dünya yapmaya yardımcı olabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de hayvanlar için devlet tarafından kanunların ve teşviklerin oluşturulması uzun geçmişe sahiptir (Gürler & Osmanağaoğlu, 2009) ve son yıllarda çeşitli oranlarda gerçekleşmiştir. Genel toplum düzeyinde bu teşviklerin uygulanması ve etkilerine ek olarak doğal ortamda yaşayan farklı hayvan türleriyle insanların ilişkilerine yapmış olduğu etkiler, Antropozolojik olarak incelenebilir olgulardır. Aynı zamanda, bu bölgelerdeki yerli halklara hayvanların sadece bir geçim kaynağı olmadığı hususunda bilgilendirme yapılarak insanoğlunun varlığında hayvanların çok farklı düzeyde rollere sahip olduğu bilinci aşılabilir. Buna bağlı olarak bu teşviklerin ve kanunların etki alanını genişletmede Antropozoloji katkıda bulunabilir. Ayrıca kanun ve teşviklerin hangi bölgelerde nasıl olması gerektiği konusunda devlete ön araştırmalar ve veriler oluşturmada da Antropozolojinin katkısı önem arz edebilir.

4. Türkiye'deki Antropozoloji'nin Geleceği

Hem insan hem de hayvanlar, diğer türler içinde ve kendi içindeki ilişkiler için sınırlı yeteneklere sahiptir. Buna karşılık, bilim, hem yetenekler hem de ilişkiler hakkında ne öğrenilebileceği ile sınırlıdır (Siddiq & Habib, 2017). Bu bilim sınırlamaları, hem araştırma araçlarımızı hem de yaşamlara ve tecrübeye erişmenin özel sorunlarını yansıtmaktadır. İletişim kurabilseler de sonunda diğer türlerin bizim dilimizi konuşmadığı ve bizimkini bilmediği de bilimi sınırlar. Bu durum insan-hayvan ilişkilerinin incelenmesinde karışıklık yaratmaktadır (Siddiq & Habib, 2016). Bilimin bize verdiği bakış açısına ek olarak, hayvanlarla olan ilişkilerimiz, hayvanlar hakkındaki toplumsal görüşlerden karmaşık yollarından etkilenmektedir. Bu görüşler, bizim felsefi, dini ve siyasi bakış açılarımızın yanı sıra, bilimsel literatürden topladığımız verileri de hayvanlara çeşitli yollarla uygulama şekillerimiz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın geri kalanında olduğu gibi Anadolu'da da "hayvan" sembolünü kendi yolları ile inşa etmişlerdir. Geçmişten günümüze kadar Anadolu'da, bölgedeki insan-hayvan ilişkilerinin biçimlerini de sınırlayan ve etkileyen farklı hayvan türlerine yönelik çok sayıda farklı tutum ile görüşler benimsemişlerdir. Toplumda hayvanlar bir bütün olarak ya da bireylerin zihninde, koyun-keçi, at-eşek, domuz, güvercin, şimşir, köpek ve kedi olmak üzere çok farklı görüntülere ve statüye sahiptir. Eşekler aptalca bir beyine sahip olarak düşünülürken, köpekler sadık akıllı, koyun-keçiler de etin kaynağı ve duygusuz türler olarak insanların zihinlerinde imaj oluşturmaktadır. Bu yapı kompleksi, insan ilişkisinin biçimini belirli bir hayvan türüne doğru etkiler. Anadolu'daki bir diğer önemli gerçek de, insanların da bir hayvan türü olduğu gerçeğine rağmen, insanlar dışındaki tüm hayvanlara atıf yapanların "hayvan" terimini kullanmasıdır. Türkiye'de mevcut araştırma metodlarının problemi, hepsinin sadece insan algılamalarından geldiğidir.

Dolayısıyla, Türkiye'de Antrozoolojik çalışmaları etkilemek için kaçınılmaz olan bazı evrensel ve bölgesel faktörler vardır. Buna karşılık, Antrozoolojik araştırmalar yapan akademisyenler, mevcut araştırma yöntemlerini değiştirmekte ve insan-hayvan ilişkilerinin çeşitli biçimlerini anlamak için yeni ve farklı yöntemler geliştirmektedirler. Günümüzde Antrozooloji, hayvan davranışları, zooloji, psikoloji, veterinerlik veya tıp bilimi, felsefe, sosyoloji ve antropoloji gibi çeşitli akademik disiplinlerden aktif araştırmacılara sahiptir ve bunlar Türkiye'de Antrozooloji'nin çok disiplinli bir alan olarak şekillendirilmesine yardımcı olmak içindir.

Halen sosyal bilimler ve beşeri bilimler bünyesinde, birçok geleneksel akademik alanda Antrozooloji bilim adamlarının temeli vardır ve bu eğilim yakın gelecekte Türkiye'de de popüler ve ihtiyaç duyulan bir araştırma alanı olacak gibi görünmektedir. Ayrıca, özellikle Türkiye'de kentsel alanlarda ev hayvan satıcıları, vahşi hayvanlar rehabilitatörleri, arıcılar, çobanlar, evcil hayvan tedarikçileri, hayvan gıdası üreticileri, hayvan davranış danışmanları ve hayvan destekli olarak yaşayan kişiler de dâhil olmak üzere verimli araştırmalar yapmak için keşfedilmemiş olan alanlar bulunmaktadır. Bu nedenle, Anadolu coğrafyası muhtemelen yakın gelecekte, son derece renkli insan-hayvan bağlantıları, hayvan yetenekleri, hayvanların insanlar üzerindeki etkilerinin yanı sıra insanlarla diğer hayvan türlerinin karmaşık rolleri ve sembolik değerleri hakkında daha fazla araştırma için ilgi alanı olacaktır.

5. Sonsöz

Türkiye hayvan türleri açısından zengin bir bölgede yer almaktadır. Bu bölgede, tarih öncesi dönemlerden beri insan-hayvan etkileşimlerinin uzun bir geçmişi vardır. Türkiye'deki çok sayıda sosyal, ekonomik, çevresel, biyolojik ve tarihi araştırmalar ile eski ve modern araştırmalarda hayvanlar, önemli araştırma materyali olarak çalışmalara konu olmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de insanlarla diğer hayvan türleri arasındaki bağlar (sevgi

ve ilham) ile çok ölçekli ve karmaşık ilişkiler hakkında akademik bir araştırma yöntemi olan alan çalışması, henüz gerçekleştirilme imkânı bulamamıştır. Bu nedenle, insan-hayvan ilişkileri üzerine çeşitli sahalari (araştırma alanları) ve araştırma kapsamalarını (faaliyetleri) gösteren bu çalışma, Türkiye'de Antrozooloji disiplininin başlatılması için bir ön referans ve öneri olacak şekilde hazırlanmıştır.

Bununla birlikte, özellikle günümüz Türkiye'sinin kentsel yaşamında ev hayvanlarındaki artışların yanı sıra, insan-ev hayvan ilişkisi konusunda değişik toplumsal görüşler oluşmaya başlamıştır. Aynı zamanda hayvan hakları, hayvan refahı ve hatta hayvan sağlığı ile ilgili kurumsal ve toplumsal hareketlerin artışı da dikkat çekmektedir. Öte yandan hayvanlarla ilgili geleneksel inançlar, toplumsal ve bölgesel kültürel faaliyetler, Anadolu sosyo-kültürünün çok önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla Anadolu'daki günümüz ve geleneksel olan bütün bu sosyo-kültürel olguların akademik açıdan incelenmesi sosyal bilimciler için bir temel sorumluluktur.

Kaynakçalar

Abanoz, N. (2008). *Çağdaş Toplumlarda Hayvan Hakları ve Refahı*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Adams, G. J. & Johnson, K. G. (1994). Sleep, work, and the effects of shift work in drug detector dogs (*Canis familiaris*). *Applied Animal Behaviour Science*, 41, 115-126.

Aksulu, M. (2013). *Yeni Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Hayvan Hakları Savunuculuğu ve Sosyal Medya*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alger, J. M. & Alger, S. F. (1997). Beyond Mead: symbolic interaction between humans and Felines. *Society & Animals*, 5(1), 65-81.

Alger, J. M. & Alger, S. F. (1999). Cat culture, human culture: an ethnographic study of a cat shelter. *Society & Animals*, 7(3), 199-218.

Alger, J. M. & Alger, S. F. (2003). Drawing the line between humans and animals: an examination of introductory sociology textbooks. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23, 69-93.

Baird, D. (2012). Pınarbaşı: from Epi-Palaeolithic camp-site to sedentarising village in Central Anatolia. In: Özdoğan, M. et al., (eds.) *The Neolithic in Turkey: New excavation & new research* (Central Turkey). Istanbul: Archaeology & Art Publications. s.181-218.

Baird, D. (2014). Origins of caprine herding. *PNAS*, 111(24), 8702-8703.

Bertenshaw, C. & Rowlinson, P. (2009). Exploring stock managers' perceptions of the human-animal relationship on dairy farms and an association with milk production. *Anthrozoos*, 22(1), 59-69.

- Brochier, J. E. (1993). Çayönü Tepesi: domestication, rythmes and environment of PPNB. *Paléorient*, 19(2), 39-49.
- Bryant, C. D. (1979). The zoological connection: animal-related human behavior. *Social Forces*, 58, 399-421.
- Cebe, R. & Soydan, E. (2012). Batman Yezidileri ve Yezidi sözlü kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1143-1152.
- Crutzen, P. J. & Stoermer, E. F. (2000). The “Anthropocene”. *Global Change Newsletter*, 41, 17.
- Çıblak, Y. (2013). Tarsus kültürünün tanıtımında Şahmeran efsanelerinin önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 185-196.
- Çiftçi, E. (2017). Yeni assur krallığı’nda iki tekerlekli yük taşıtları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(2), 210-223.
- Clutton-Brock, J. (1994). The unnatural world: Behavioural aspects of humans and animals in the process of domestication. In: Manning, A. & Serpell, J. A. (eds.) *Animals and Human Society: Changing Perspectives*. Routledge. s.23-35.
- Ducos, P. (1978). “Domestication” defined and methodological approaches to its recognition in faunal assemblages. In: Meadow, R. H. & Zeder, M. A. (eds.) *Approaches to Faunal Analysis in the Middle East*. Peabody Museum Bulletin 2, Boston: Harvard University Press. s.49-52.
- Durgun, P. (2017). Human-animal interactions in Anatolian mortuary practices. *Chronika*, 7, 11-27.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Friedmann, E., Thomas, S. A., Cook, L. K., Tsai, C. C., & Picot, S. J. (2007). A friendly dog as potential moderator of cardiovascular response to speech in older hypertensives. *Anthrozoos*, 20(1), 51-63.
- Gallup, G. (1970). Chimpanzees: self-recognition. *Science*, 167(3914), 86-87.
- Gray, P. B., Volsche, S. L., Garcia, J. R. & Fisher, H. E. (2015). The roles of pet dogs and cats in human courtship and dating. *Anthrozoös*, 28(4), 673-683.
- Griffin, D. R. & Speck, G. B. (2004). New evidence of animal consciousness. *Animal Cognition*, 7(1), 5-18.
- Gürler, A. M. & Osmanağaoğlu, Ş. (2009). Türkiye’de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 15(3), 325-330.
- Hill, E. (2013). Archaeology and animal persons: toward a prehistory of human-animal relations. *Environment and Society: Advances in Res.*, 4, 117-136.
- Hurn, S. (2012). *Humans and Other Animals: Cross-Cultural Perspectives on Human-Animal Interactions*. London: Pluto Books. s.65-175.

- Irvine, L. (2007). The question of animal selves: implications for sociological knowledge and practice. *Qualitative Sociology Review* 3: 5-21.
- Irvine, L. (2012). Sociology and anthrozoology: symbolic interactionist contributions. *Anthrozoös*, 25(s1), s123-137.
- Knolle, F., Goncalves, R. P. & Morton, A. J. (2017). Sheep recognize familiar and unfamiliar human faces from two-dimensional images. *Royal Society Open Science*, 4, 171228.
- Losch, S., Grupe, G. & Peters, J. (2006). Stable isotopes and dietary adaptations in humans and animals at pre-pottery Neolithic Nevalı Çori, Southeast Turkey. *American Journal of Physical Anthropology*, 131, 181-93.
- Mills, D. S. & Marchant-Forde, J. N. (eds.) (2010). 'Anthrozoology'. In: Mills & Marchant-Forde, (eds.) *The Encyclopedia of Applied Animal Behaviour and Welfare*. CABI. s. 28-31.
- O'Connor, T. P. (1997). Working at relationships: another look at animal domestication. *Antiquity*, 71, 149-56.
- Oğuz, M. Ö. (2006). Türkiye'nin Doğu Karadeniz kıyısında mayıs yedisi bayramı. *Millî Folklor*, 69, 5-14.
- Onar, V. (2005). Estimating the body weight of dogs unearthed from the Van-Yoncatepe necropolis in eastern Anatolia. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 29, 495-498.
- Onar, V., Alpak, H., Pazvant, G., Armutak, A., Gezer, İ. N. & Kızıltan, Z. (2013). Animal skeletal remains of the Theodosius harbor: general overview. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 37, 81-85.
- Özbaşaran, M. (2011). The Neolithic on the plateau. In: Steadmann, S. & McMahon, G. (ed.) *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10.000-323 BCE)*. Oxford: Oxford University Press. s.99-124.
- Peters, J. & Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South-eastern Turkey: a preliminary assessment. *Anthropozoologica*, 39(1), 179-218.
- Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. University of California Press.
- Russell, N. (2016). Neolithic human-animal relations. *Groniek*, 206/207, 21-32.
- Russell, N. & Martin, L. (2005). The Çatalhöyük mammal remains. In: Hodder, I. (ed.) *Inhabiting Çatalhöyük: Reports from the 1995-1999 Seasons*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research. s.33-98.
- Russell, N. & McGowan, K. J. (2003). Dance of the cranes: Crane symbolism at Çatalhöyük and beyond. *Antiquity*, 77(297), 445-455.
- Sanders, C. R. (1999). *Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions*. Philadelphia: Temple University Press.

- Sanders, C. R. (2000). The impact of guide dogs on the identity of people with visual impairments. *Anthrozoös*, 13, 131-139.
- Sanders, C. R. (2003). Actions speak louder than words: close relationships between humans and nonhuman animals. *Symbolic Interaction*, 26, 405-426.
- Siddiq, A. B. (2016). Anatolian farmers in Europe: migrations and cultural transformation in Early Neolithic period. In: Kahraman, et al. (eds.) *Proceeding book of 1st International Symposium on Migration and Culture* (Vol. 2). Amasya: Amasya University. s.519-532.
- Siddiq, A. B. (2017). Pastoral societies of Mardin province in southeastern Turkey -some anthrozoological aspects. *Mukaddime*, 8(2), 253-265.
- Siddiq, A. B. & Habib, A. (2016). Anthrozoology –an emerging robust multidisciplinary subfield of anthropological science. *Green University Review of Social Sciences*, 3(1), 45-67.
- Siddiq, A. B. & Habib, A. (2017). Antropoloji'de ortaya çıkan çok-disiplinli güçlü bir alt bilim: Antrozooloji. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2(1), 22-35.
- Singer, P. (1975). *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*. New York: Harper Collins.
- Stibbe, A. (2001). Language, power and the social construction of animals. *Society & Animals*, 9(2), 145-161.
- Stiner, M. C., Buitenhuis, H., Duru, G., Kuhn, S. L., Mentzer, S. M., Munro, N. D., Pöllath, N., Quade, J., Tsartsidou, G. & Özbaşaran, M. (2014). A forager–herder trade-off, from broad-spectrum hunting to sheep management at Aşıklı Höyük, Turkey. *PNAS*, 111(23), 8404-8409.
- Yılmaz, O., Ertürk, Y., & Ertugrul, M. (2014). 4.000 years history of camel wrestling from middle Asia to Anatolia in Turks. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 37-44.
- Yüksek, T., Cengiz, T. & Yüksek, F. (2008). Doğal alanlarda festival etkinliklerinin koruma-kullanma açısından değerlendirilmesi: kafkasör kültür, sanat ve turizm festivali örneği. *Ekoloji*, 67, 37-45.
- Zeder, M. A. (2008). Domestication and early agriculture in the Mediterranean basin: origins, diffusion, and impact. *PNAS*, 105, 11597-11604.
- Zeder, M. A. (2012). Pathways to animal domestication. In: Gept, P. et al., (eds.) *Biodiversity in Agriculture: Domestication, Evolution, and Sustainability*. Cambridge: Cambridge University Press. s.228-259.

